

פרק ל"ז

דיני הושענא רבא

ה. נוהגים להיות ערים כל הלילה. (משנ"ב

סי' תרס"ד סק"א).

ו. מרבנים בתפילות ובתחנונים ובתשובה.

(בא"ח שם).

ז. אע"פ שנמסרו הפתקים יש עוד זמן

להצלה עד יום שמיני עצרת, ולכן צריך

להתעורר בתשובה גדולה ביום

הושענא רבא, ויהיה ליבו חרד בתשובה

כל היום. (יסוד ושורש העבודה פרק טו, בא"ח

שם).

מהות יום הושענא רבא

בהושענא רבא³ ישנם כמה דברים.

א. בהושענא רבא, הוא יום דין על המים⁴.

ב. נקרא יום ערבה, זכר למקדש.

ג. מרבנים בהושענות, כמו במקדש, בז' הושענות.

ד. לפי הקבלה הוא יום סיום הדין ונתינת

הפתקים ניתנים בהושענא רבא⁵.

³. מצינו כמה טעמים למה נקרא הושענא רבא.

א. בלבוש (סי' תרס"ד סק"א) כתב משום שמרבנים בו בנטילת ערבות.

ב. במטה משה שם כתב אמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עוונתם וזהו הושענא רבא, פירוש שמי אהיה בגימטריא כ"א, ואתה בכ"א עשרה דורות מאדם ועד נח עשרה דורות ועשרה דורות מנח ועד אברהם, והושענא רבא כ"א ימי לחודש תשרי, אמר לו הקב"ה לאברהם אם אין כפרה לבניך בר"ה יהיה ביום הכפורים ואם לאו יהיה בהושענא רבא וזהו איחדתי על שמי, והו"ד בא"ר שם.

ג. כתב בכה"ח (שם סק"א) כיון שמרבנים באמירת הושענא.

ד. הושענא רבא נקרא על שם נ"א יום מר"ח אלול עד הושענא רבא, ונקרא על שם היום הגדול לפי שהוא הסיום.

⁴. בגמ' בר"ה דף טז ע"א איתא בחג נידונין על המים, ובגמ' שם איתא מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, וכתב במהרש"א שכיון שא"א לעלם בלא מים וכמ"ש בגמ' בתענית דף ב' ע"ב וכל החיי אדם תלוי במים וכמ"ש בטור סי' תרס"ד, טור ריש סימן תרס"ד, ספר הרוקח סי' רכ"א, ובשבלי הלקט סימן שע"א כתב שבחג נידונין על המים שבו היו מסיימין ניסוך המים, ובביאור הגר"א סי' תרס"ד סק"א כתב שהו"ר נקרא קצת יו"ט כיון שהוא זמן החיתום הדין על המים שהם עיקר חיי האדם, ולכן הוא יו"ט.

⁵. וכמ"ש בזוה"ק (ח"ג, ויקרא דף לא ע"ב) **"ביומא שביעאה דחג הוא סיומא דדינא דעלמא** ופתקין נפקין מבי מלכא, וגבורין מתערי ומסתיימן **בהאי יומא** וערבי נחל (תליין) בהו ובעינן לאתערא גבורין למיא ולסחרא ז' זמנין לרוואה להאי מזבח ממיא דיצחק בגין דאתמליא מיא האי בירא דיצחק, וכד הוא אתמליא כל עלמא אתברכא במיא, ובהאי יומא גבורות בעינן

למייא ולסיימא לון לבתר וכו', עכ"ל, ופירש בסולם, וז"ל: וביום ההוא בהושענא רבא צריכים גבורות כדי להמשיך מים ולסיים אותם אח"כ כי ביום ההוא מסתיים הדין עכ"ל, והו"ד בזוה"ק במטה משה (סי' תתקנ"ז) ובא"ר (סק"א) כתב והביא הזוה"ק וכתב שהוא יום גמר דין. [ובתפארת שמואל סוף"ק דברכות הביא ממחזור ויטרי כת"י שהמהר"ם מרוטנברג היה אומר בהו"ר המלך הקדוש והמלך המשפט ע"ש]. וכ"כ גם בהגהות מנהגים (טירנא הלכות הו"ר הגהה רט"ז) וז"ל: למה נקרא שמו הו"ר אמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עוונתיהם וזהו הו"ר, פירוש שמאי אהיה וכו' א"ל הרב"ה לאברהם אם אין כפרה לבניך בר"ה יהיה ביוהכ"פ ואם לאו יהיה בהו"ר וזהו אחדותו של שמי וזהו הו"ר עכ"ל. וכ"כ בספר המנהיג (הלכות אתרוג אות לח) שבהו"ר תכלית כפרה.

ואמנם בפרי עץ חיים שער הלולב ריש פ"ד, כתב שבהו"ר הוא גם יום דין, ואמנם אף לזוה"ק מריש דבריו שכתב שהוא סיומא דדינא, אפשר שהרי הוא גם בכלל יום דין, וז"ל: ליל הושענא רבא, ועתה נבאר סוד ליל הושענא רבא, כי הלא צריך לדעת ג' זמנים אלו, שבהם נידונים בני אדם, אחד בר"ה, ב' ביוהכ"פ, ג' בליל הו"ר, אמנם אמרו רז"ל כי בר"ה נכתבין, ובנעילת יה"כ נחתמין, ובליל הו"ר נחתמין פעם ב', עכ"ל, ובהמשך דבריו מבואר שביום הו"ר הרי הוא נעילה של חותם בתוך חותם, ואמנם בזוה"ק נזכר שיום הו"ר הוא יום דין, ובמהרש"ו לא מבואר באיזה שעה החתימה, אך כתב בבא"ח (ש"א פרשת וזאת הברכה ה"ב) שהחתימה היא בחצות לילה, וז"ל: בליל הו"ר בעת חצות לילה נגמר ונעשה בחינת חותם החיצון למעלה, כי ביוהכ"פ נגמר חותם הפנימי שהוא העיקר יותר, ולכן בהו"ר נמסרין הפתקין ואף על פי שנמסרו הפתקין יש עוד זמן להצלה עד יום ח' עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה בהו"ר ויהיה לבו חרד בתשובה כל היום כולו. עכ"ל.

דיני ומנהגי הלילה

תיקון בליל הו"ר, וקריאת ספר דברים -

נוהגים לקרוא ספר דברים, ומנהג בני אשכנז וספרד להוציא ספר תורה ולקרוא בו כל חומש דברים בלא ברכה לפניו ולאחריו, (עי' כה"ח שם סק"ד ובערוך השולחן סי' תרס"ד). ובני ספרד נהגו לקרוא ספר דברים ולומר תיקון קריאת מועד של הושענא רבא, ואומרים בו אדרא זוטא וספר דברים, ומדרש רבה על פרשת וזאת הברכה. ולאחר חצות קוראים את כל

התהילים עם התפילות של שבעה כורתי ברית שהם בקשת רחמים.⁶

להיות נעורים כל ליל הו"ר - נוהגים להיות

ערים כל ליל הושענא רבא, וכן פשט המנהג אצל בני ספרד ויש מבני אשכנז שנהגו בו. (שיבולי הלקט, שער הכוונות, ומשנ"ב סי' תרס"ד סק"א). מי שלא יכול להיות ער כל הלילה ישאר ער עד חצות הלילה ואח"כ ילך לישון. (כן נראה ע"פ שיעקב החיתום הוא בחצות, וכ"כ באחרונים).

שהוא עד חצות לילה, וכן נראה שם בסק"ד, וכן הביא ביסוד ושורש העבודה. וכן נראה בבא"ח ש"ר פרשת וזאת הברכה כתב בזה"ל: ילמוד סדר המתקן בשמחה ובהתלהבות, כי בלימוד ספר משנה תורה נעשה עיקר התיקון הראוי להיות ביום זה. עכ"ל, ונראה מדבריו שהוא דוקא לפני חצות לילה נעשה התיקון ע"פ הקבלה כמבואר שם. וכן נראה ממש"כ הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל בקיצור הלכות מועדים סוכות עמ' רכה וז"ל: עיקר התירון הוא קריאת כל ספר דברים, ולכן מי שאינו יכול להיות ער כל הלילה ישתדל לפחות לגמור את כל ספר דברים עד חצות עכ"ל. וכן כתב בספר הלכות חג בחג סוכות עמ' שפט בהערה 2 שהמדקדקים קורים במשנה תורה קודם חצות ובתהלים אחר חצות ושכן הוא ע"פ הסוד.

ג. ובסידור היעב"ץ כתב, וקורין משנה תורה זכר למה שהיה המלך קורא במוצאי שביעית. ולפי"ז יש עניין להשלים את הקריאה בלילה,

ד. בערוך השולחן (סימן תרס"ד סי"א) כתב וקורין משנה תורה מפני ששם עיקר אהבת ה' ויראתו וקורין תהלים ואומרים יהי הרצון המיוחד להו"ר, עכ"ל. [ואפשר שזה המקור למעלת קריאת ספר דברים] ולפי"ז יש עניין להשלים את קריאת ספר דברים בלילה. תבנא לדינא: ע"פ הקבלה אין עניין לאומרו לאחר חצות, אך לפי הפשט יש מעלה לאומרו לאחר חצות. [ועכ"פ בודאי היכא שלא השלים שמו"ת כל השנה האחרונה]. ונפק"מ מכל הנ"ל אם אפשר ללמוד או חייבים לומר התיקון, שבני אשכנז נהגו ללמוד כל הרגיל, אך בני ספרד שמקפידים ע"פ הקבלה צריכים לומר התיקון, וכמו שכתב בשו"ת אור לציון ח"ד פרק לט תשובה א' שיש ללמוד בליל הו"ר את התיקון שתיקן האריז"ל ואין ללמוד דברים אחרים כל עוד שלא יקרא תיקון זה ע"ש, ובספר אור אליהו סוכות, והארכת בזה במק"א שבדאי הוא עניין בעלמא, ואין חיוב בזה, רק שלא יפרוש מן הציבור, והכל לפי העניין.

⁶ . נשאלתי האם יש עניין לומר משנה תורה לאחר חצות לילה בהושענא רבא, או שכל העניין לאומרו הוא דוקא לפני חצות. ומצינו בראשונים ובפוסקים כמה טעמים לומר משנה תורה בליל הושענא רבא.

א. באבודרהם פרק כז אות יט וז"ל: בליל הושענא רבא נוהגין מקצת אנשים לקרות את התורה כולה מראש ועד סוף, משום דאמרינן בפ"ק דברכות (ח). לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואיפשר שלא השלים כל הפרשיות עם הציבור ולפיכך קורא בלילה הזה התורה כולה וישתלמו פרשיותיו עם הציבור, וכתב שם עוד בזה"ל: ונראה לי שקריאה זו אינה מועלת כלל לפוטרם מתקנת חכמים כי קריאת התורה כלה בלילה הזה היא פעם אחת כל פסוק מפני שאין שום אדם שיכול להשלימה כולה בלילה אח שנים מקרא ואחד תרגום, ולכן יש יחידים שנוהגין להשלימה כולה בחג הסוכות ויותר טוב היה להשלימה בעשרת ימי תשובה, כדאמרינן בפ"ק דברכות (שם ע"ב) רב ביבי בר אבבי סבר לאשלומינו להני פרשיאתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי, פירוש כדי שלא יהא נחשב לו לעון ביום הכיפורים תנא ליה חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפושתיכם בתשעה לחודש בערב וכי בתשעה מתנין והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי סבר לאקדמוניהו אמר לי ההוא סבא, תנינא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר. עכ"ל. וכן כתב בשיבולי הלקט סי' שע"א, וכן כתב בא"ר סי' תרס"ד סק"ה וז"ל: כתב שבלי הלקט [שם] יש נוהגים להיות נעורין כל הלילה וקורין מבראשית עד וזאת הברכה, לפי שביום מחרת צריכין להשלים התורה ע"כ. וכבר נהגו ללמוד התיקון. עכ"ל, וכן כתב בביכורי יעקב סק"ד. ולפי טעם זה, יש עניין להשלים את קריאת המשנה תורה, אך אם יודע שהשלים השמו"ת, לכאורה אין עניין בזה.

ב. בכה"ח סי' תרס"ד סק"ג הביא בשם האריז"ל שהתיקון הוא לקרוא את המשנה תורה, ונראה מדבריו

דיני אמירת תהילים והתיקון

אמירת התיקון בסוכה - לכתחילה טוב ללמוד את התיקון בסוכה, כדי לקיים מצוות עשה מדאורייתא של ישיבה בסוכה, אמנם במקום שיפסיק ממשנתו או יתבטל מלימודו או שלא יכוון באמירת התיקון, ישב בבית הכנסת, ותשבו כעין תדורו.

זמן אמירת התיקון - לכתחילה יש לומר את התיקון בתחילת הלילה, ולפני חצות הלילה, כיון שהוא עיקר זמן התיקון, וכנ"ל.

החייבים האמירת התיקון - אנשים, ונשים אינם חייבות בתיקון, ויכולות לומר משנה תורה ותהילים, אבל שמת לו מת ברגל מותר באמירת התיקון.

אומרים תהילים לפני חצות הלילה - מותר לומר תהילים קודם חצות הלילה, [וכנתבאר ביסוד ושורש העבודה, ובסידור היעב"ץ, ובערוך השולחן שם, ובאורחות רבינו (ח"ב עמ' ש) בשם הקה"ץ, וכן נהג הגרשז"א כמובא בהליכות שלמה (תשרי - אדר עמ' רמא)]. ומי שלא יכול להגיד תהילים אחרי חצות, יאמר תהילים לפני חצות. [כיון שבה"ר הוא יום דין, ויום של רחמים, ולילה כיום יאיר, וכמ"ש הפוסקים לגבי אמירת תהילים בעשי"ת].

סדר אמירת התהילים - אומרים את התהילים ומחלקים לפי שבעה ימים, ומפסיקים בין כל יום ויום, באמירת תפילת שבעת כורתי הברית, ואין אומרים י"ג מידות בליל ה"ר בסליחות, כמו שאין אומרים תחנון (כה"ח סק"ג). אלא אומרים רחמנא אידכר לן וכו' אלוקינו שבשמים וכו' דעני לעניי וכו' ה' הוא האלוקים וה' מלך עשה למען שמך, ולא אומרים את יתר הסליחות. (שער הכוונות דף קג ע"ד כה"ח סק"ג וד'). ולאחר מכן אומרים קדיש, ואין בזה משום קדיש לבטלה. (עי' במחזור עוד יוסף חי ליל ה"ר).

עניית אמן על רחמנא - כשאומרים רחמנא אידכר לן וכו' יענו הציבור אמן ולא יאמרו בדיל ויעבור, שהרי אסור לומר בלילה זה ויעבור. (ספר וירא אברהם בקונטרס מקום שנהגו (דף קכב ע"ד) וכן כתב במנהגי החיד"א ח"ב עמ' קצג בהערה ע"ש. וכ"כ בחזו"ע סוכות עמ' תלז בשם החיד"א).

לימוד משניות - אפשר ללמוד משניות בליל הושענא רבא. (עי' בא"ח ש"א במדבר ה"ד).

זהירות מדברים בטלים - יזהר שלא לדבר דברים בטלים בליל הו"ר. [וכמו שכתב ביסוד ושורש העבודה (שער האיתון פרק ט"ו) וכ"כ להזהיר בבא"ח (ש"א במדבר ה"ד) ע"ש].

מיעוט ואכילה ושתייה - יש למעט באכילה ושתייה. (שמחת הרגל להחיד"א).

דיני התפילה

טבילה קודם תפילת הו"ר - רבים נוהגים לטבול לפני עלות השחר, כמו בערב יו"כ (רמ"א סי' תרס"ד ס"א) ויש שנוהגים שיותר טוב לטבול בערב הושענא רבא כדי שיוכל ללמוד כל הערב בקדושה. [ויותר טוב לטבול בין עלות השחר הראשון להשני שאז י"א שאסור בלימוד, וכמו שהארכתי בשערי יוסף הל' שבועות, וכן נהג חכם שלום כהן זצ"ל כמבואר בספר דברי שלום (מועדים ח"א)].

זמן התפילה - נהגו להשכים בהושענא רבא, ולהתפלל בעלות השחר. [וכמו שכתב במטה משה (סו"ס תקנ"ח) ובשע"ת בשם הא"ר] ולכן אף מי שהולך לישן בהו"ר, מ"מ ראוי להשכים ולהתפלל בנץ החמה.

להרבות בתפילה - כתב בבן איש חי (ש"א פרשת וזאת הברכה הלכה א') "מרבים בתפילות ותחנונים בהושענא רבה, כי הוא סיום נ"א יום שנתנו לישראל בחדש עליון

סדר התפילה וההקפות והושענות

אמירת ה' הוא האלהים ושיר המעלות - בני

ספרד נהגו להוסיף ה' הוא האלהים לפני ה' מלך. וכן נוהגים לומר מזמור שיר המעלות אחרי ישתבח כמו בעשי"ת, לפי שביום הו"ר הוא גמר החתימה. (חזו"ע סוכות עמ' תלח).

אמירת הקדיש בניגון של יו"ט - מנהג בני

אשכנז לומר קדיש שאחר תפילת מוסף בניגון של יו"ט. (סי' תרס"ד ס"א ברמ"א).

ז' הקפות - אחרי אמירת ההלל מקיפים את

התיבה עם ארבעת המינים, כמו בכל ימי החג ועושים שבעה הקפות, ומרבים בתחינות וסליחות על המים⁷, ויקפיד אף בז' ההקפות

הענין הוא זה כי הנה עיקר הדין נידון ונגמר בחצות הא' של ליל הו"ר, ואז בעת חצות לילה נגמר החותם להחתם למלכות שבה ונגמר הדין ואז תיכף אחר חצות לילה אתעדי צולמא מעל רשייהו דמאן דאחתם ח"ו למיתה, ואז הוא זמן שיוצאים בני אדם לראות את צלם באור הלבנה שזורחת אחר חצות, ולכן נוהגים לעסוק בתורה בחצות לילה הא' עד זמן זריחת הלבנה, וקוראים ספר אלה הדברים הנקר' משנה תורה ויכוין בקריאתו זאת לעשות חותם המלכות וכו' עכ"ל, וכתב עוד להאריך שאף לאחר חצות אם יחזור בתשובה הרי עדיין יכול להשתנות עד הדין, וכתב בזה"ל: והטעם הוא לפי שעדיין הדין תלוי עד יום ח' עצרת כנזכר לראות אם ישוּבו בתשובה, ולכן יש נוהגים לומר סליחות אחר חצות ליל הו"ר קרוב לאשמורת הבוקר אעפ"י שנגמר הדין בחצות לילה הא' אבל לא יאמר ויעבור וכו' עכ"ל. וכ"כ בבא"ח שנה ראשונה וזאת הברכה הלכה ב' וז"ל: בליל הו"ר בעת חצות לילה נגמר ונעשה בחינת חותם החיצון למעלה, כי ביוה"כ נגמר חותם הפנימי שהוא העיקר יותר, ולכן בהו"ר נמסרין הפתקין ואף על פי שנמסרו הפתקין יש עוד זמן להצלה עד יום ח' עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה בהו"ר ויהיה לבו חרד בתשובה כל היום כולו. עכ"ל.

ועוד י"ל כמו שכתב בסדר היום חג הסוכות וז"ל: וענין ההקפה הזאת היא זכר להקפה שהיו מקיפין את מזבח העולה בזמן שבית המקדש קיים וכו', הויתבה לנו במקום המזבח, שכמוש במזבח היו נקרבים הקרבנות ועולין לריח ניחוח כך אנו מקריבים תפילותינו שהם במקום הקרבנות על ידי שליח תיבור שיעלה לריח

לעשות בהם תשובה ותתקבל תשובתם, והם שלשים דאלול מיום ראשון של ר"ח, וכ"א יום דתשרי, רמז לדבר אין נא אלא לשון בקשה לכך נתנו נ"א יום לצורך הבקשות ותחנונים, ויום זה הוא סיום יום נ"א, ולכן נקרא הושענ"א רבא, כלומר הושע אתי יום נ"א שהוא רבא דהכל הולך אחר החתום".

לבישת קיטל - יש שנהגו ללבוש קיטל,

ובזמנינו לא נהגו בכך. [ברמ"א (שם) כתב שיש שנהגו ללבוש בגדי לבן, כיון שהוא יום דין, וכמו ביו"כ, וכן הובא בהליכות שלמה (עמ' רמא) שכן נהג הגרשז"א, ובמשנ"ב שם סק"ל שהמנהג ללבוש בגדי שבת והש"ץ לובש קיטל].

⁷ . בס"ד, הו"ר ה'תשפ"ה

נשאלתי האם יש חיוב לומר כל הסליחות שנהגו בני ספרד לומר בהושענות בהושענא רבא, ומי תיקן לומר את הסליחות בהושענא רבא בזמן ההושענות.

הנה בטור סי' תרס כתב שביום השביעי מקיפים ז' פעמים זכר למקדש ואומרים אנא ה' וכו' ומקורו מסוכה דף מה ע"א, וגם בשל"ה הקדוש לא נזכר כל נוסח ההקפות שאומרים בני ספרד.

ובתוס' בברכות דף לד ע"א ד"ה אמר ובמחזור ויטרי סי' שפג כתבו שנוהגים לומר בהושענא רבא שבע פעמים ה' הוא האלהים כמו במוצאי יום הכיפורים לפי שביום הכיפורים נחתם לחיים דיננו והיום נתקיים בחתימת החיים ושכינה עולה למעלה בערבות ע"ש, ועוד כתב שם במחזור ויטרי שאומרים גם שמע ישראל וברוך שם כבוד כמו במוצאי יו"כ ע"ש, ובשיבולי הלקט השלם סי' שע"א כתב שנוהגים גם לומר בו זכרנו לחיים ואבינו מלכנו ע"ש, [ובתפארת שמואל על הרא"ש במסכת ברכות סוף פרק ראשון כתב בשם מחזור כת"ר שיש מהראשונים שהיה אומר בהושענא רבא המלך הקדוש והמלך המשפט ושכן נהג מהר"ם עי"ש]. וע"ע בשו"ת התשב"ץ ח"ג סימן קס שאסור להתענות בחוה"מ ובהו"ר ע"ש.

ומ"מ אף שהחיתום בחצות, מ"מ אפשר לשנות עד שמיני עצרת.

וכמו שכתב בשער הכוונות סוכות דרוש ו' כתב שהחיתום הראשוני הוא בחצות, וז"ל: ואמנם אמיתות

מתירין אגודו של לולב - בהושענא רבא

נוהגין להתיר אגודו של לולב (שו"ע סי' תרס"ד ס"א), והיינו שצריך להפריד את המינים זה מזה. יש שנהגו רק להתיר את אגוד הלולב בחלק העליון לנוהגים לקשור את הלולב למעלה. (ביכור"י שם סק"י ע"פ המהרי"ל וברוקח ובכה"ח שם סקכ"ה), ויש שנהגו שלא להפריד את האגוד של הלולב כלל. **ומנהג בני ספרד:** שלא להתיר את אגוד הלולב כלל. (כתר שם טוב ח"ז).

זמן התרת אגודו של לולב - יש הנוהגים

להתירו קודם נטילת הלולב ואמירת הלל (דרכי חיים ושלום אות תשצא, ואורחות רבינו ח"ב עמ' שו) ויש הנוהגים לאחר הנטילה קודם הלל, ויש הנוהגים לאחר הלל קודם הושענות, (סידור יעב"ץ סדר ליל הו"ר אות טז, ובליקוטי מהרי"ח ח"ג סד רחג הסוכות עמ' תרצו) ומי שאין לו מנהג יסיר את הטבעות לאחר הנטילה לפני אמירת הלל. [ויש שנהגו להסיר בליל הו"ר (מנהגי החת"ס פ"ח ס"י)].

הושענות ביום הושענא רבא בעלות השחר**לפני תפילת שחרית - יש שנוהגים**

לומר הושענות ביום הושענא רבא בעלות השחר לפני תפילת שחרית, לניעורים כל הלילה שעייפים ורוצים לסיים את התפילה מוקדם, ואין ראוי לעשות כן.

אבל בהקפות - אבל מותר להקיף בהושענא

רבא את הבימה שבעה פעמים, אע"פ

בשל"ה הקדוש מאמר עמוד השלום בד"ה תיקון ליל וראה עוד בילקו"י ארבעת המינים עמ' תתי"ד, ובגם אני אודך מתשובתי ארבעת המינים הו"ר ושמח"ת עמ' שיח הארכת את ההקפות שייכות לסליחות או לא, ונפק"מ אם מותר לעשות ההקפות בעלות השחר קודם תפילת שחרית ע"ש בארוכה.

ובכה"ח סי' תרס"ד סק"ט כתב בשם ספר פרי האדמה כתב שנהגו לתקוע, ולא הזכיר כל עניין הסליחות שנהגו לאומרם.

ומ"מ העולה לפי הפשט שהוא משום זכר למזבח, וכמו שמבואר בילקוט תהלים רמז תשג, בודאי שאין עניין, וכמבואר שיש רק להקיף.

להקיף את הבימה שהד' מינים דבוקים שני ידי, [וכנתבאר בדיני ההושענות בשאר ימים].

הוצאות ספרי תורה להושענות - מנהג בני

ספרד להוציא בשעת ההקפות רק ספר תורה אחד, ומנהג בני אשכנז להוציא שבעה ספרי תורה או את כל הספרי תורה שבהיכל בשעת ההושענות. (רמ"א סי' תרס ס"א, ועי' באורחות רבינו ח"ב עמ' ש, ובליקוטי מהרי"ח ח"ג, ובלבוש סי' תרס"ד סק"א, ובט"ז או"ח סי' קנ"ד סק"ז, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הו"ר).

להרבות בבכיה - נהגו להרבות בבכיה בשעת

ההושענות. [וכ"כ בערוך השולחן (סי' תרס"ד סק"ד) "ובאמירת הושענות בוכים הרבה כמו ביוה"כ", וכן כתב בספר נטעי גבריאל (סוכות פרק עה ה"ב בהערה) שראינו אצל הצדיקים גודל עבודתם בהו"ר וכ"כ הלולא דרבי שאצל הרה"ק רבי אורי מראהטין מעת שהתחיל לומר הושענא למענך וכו' לא פסק דמעות עיניו].

תקיעה בשופר - יש נוהגים לתקוע בין כל

פיסקא של ההושענות תשר"ת תש"ת תר"ת, (סדר היום, וע"ע בשו"ת פרי האדמה ח"א הל' לולב, ונהר מצרים עמ' מח' אות יד, ובליקוטי מהרי"ח) אך למעשה לא נהגו לתקוע. (יפה ללב ח"ה סי' תרס"ד).

ניחות, עכ"ל, ועוד כתב שם בסדר היום וז"ל: וענין ההקפה הוא, להתחנן לפני אלהינו יתברך ויתעלה יושעינו מכל צרה ויצלינו מכף כל אויבנו ויפר כל עצת הקמים עלינו לרעה, וכן במזבח בכל יום מתמעטים הפרים, רמז שיתמעטו שונאינו והאילים והכבשים, שהם ישראל דכתיב (ירמיה נ יז) שה פזורה ישראל, לעולם קיימין והיו מקיפין את המזבח על הכוונה הזאת, והיו אומרים אנא ה' הושיעה נא, ואין לך תשועה גדולה מזו וכו' עכ"ל.

ובליקוטי מהרי"ח כתב להביא המנהג להקיף בשם הכלבו וז"ל: הסדר היום ובכל הקפה מאלו מרבים בסליחות ותחנונים ואומר ויעבור וי"ג מידות של רחמים ותוקעין שופר סימן תשר"ת כדי לעורר הרחמים וכל מקום ומקום כפי מנהגו כעכ"ל, וכן הביא

לב בי"ד מתנה עליהם. (אשל אברהם מבוטשאטש
 ס' תרס"ד ס"ד, וע"ע בשו"ת חת"ס חאו"ח ס' קפד,
 ובשו"ת אבני ישפה ח"ה ס' צ"בענף א')

אגידה בגומיה וכדו' - מי שאין לו חוט מלולב
 או שמחמיר שלא להשתמש בלולב
 לאחר שהוקצה למצותו, יכול לאגוד את
 הערבות בגומיה או באזיקון, אך צריך להקפיד
 שלא לאחוז באגד אלא בערבות כדי שלא יהיה
 חציצה.

שיעור אורך הערבה - שיעור אורך הערבה,
 כמו שיעור ערבה שבלולב. (שו"ע ס'
 תרס"ד ס"ד). וכן מנהג בני ספרד, ובני אשכנז
 נוהגים לקחת ערבה יותר ארוכה, ויש שנהגו
 לקחת מורביות גבוהות בשיעור י"א אמה (רש"י
 סוכה דף מד ע"ב ד"ה עלה אחת, וגם אני אודך תשובות
 הגר"ח"ק סימן קלה) כמו שלקחו בבית המקדש.
 (חיי אדם כלל קנג ס"ג, קיצור שו"ע ס' קלח ס"ב וא"ר ס'
 תרס"ד סקט"ז, וע"י משנ"ב שם סקי"א).

זמן חיבוט הערבה - נהגו לעשות החבטות
 אחרי התפילה, (עי' רמ"א ס' תרס"ד ומשנ"ב
 שם סקכ"ט) וע"פ הקבלה יש לעשות את חיבוט
 הערבה לאחר ההושענות. שער הכוונות ופרי
 עץ חיים כה"ח שם סקל"ב ונתיבי עם ס'
 תרס"ד ס"ד)

על מה חובטים את הערבות - מנהג בני ספרד
 לחבוט את הערבה על קרקע עולם, ומנהג
 בני אשכנז לחבוט אף על רצפת קרקע בית
 הכנסת. (עי' שו"ע שם ס"ד, ובמשנ"ב שם סקי"ט).

חיבוט הערבות עד שינשרו רוב העלים - יש
 לחבוט את הערבה שנים ושלשה
 פעמים, אך מנהג בני אשכנז יש לחבוט את
 הערבה כמה פעמים עד שינשרו העלים, ויש
 שנהגו שינשרו רוב העלים. (עי' שו"ע ומשנ"ב שם,
 ובשעה"צ, ובמקור חיים, ובכה"ח סקל"ז).

להשתמש בערבות שחברו חבט בהם - נהגו
 שכל אחד ישתמש בערבות שלו,

שבכל חול המועד אינו יכול להקיף. (סידור יעב"ץ
 ועוד).

דיני חיבוט הערבה ביום הושענא רבא

נטילת ה' ערבות לחיבוט - ביום הו"ר נהגו
 ליטול ערבה, ואף שמן הדין די בערבה
 אחת כבר נהגו ע"פ הקבלה ליטול ה' ערבות.
 (משנ"ב סקט"ז ובא"ח וכה"ח סקל"ד). ואם אין לו ה'
 ערבות יקח גם שלשה ערבות או פחות. (משנ"ב
 סקט"ז כתב שעכ"פ ייהיה שלשה, ומדברי המשנ"ב נראה
 דסגי אף בשנים, וכן מבואר במנהגים טירנא שיש לקחת
 שנים או שלה ע"ש).

ברכה על חיבוט ערבה - לא מברכים על
 חיבוט הערבה, כיון שאינו אלא מנהג
 נביאים, ולכן לא שייך לברך וציונו. (ס' תרס"ד
 ס"א).

מכירת הערבות ע"י גבאי בית הכנסת - יש
 שנהגו שהשמש מוכר את הערבות,
 אך בזמנינו לא נהגו כן. (ברמ"א כתב שנוהגים
 ששמש בית הכנסת מוכר את הערבה, כמו שהיה בזמן בית
 המקדש. שהרי אז שלוחי בי"ד היו מביאים להם, וה"ט דהוא
 מותר משום אוכל נפש, וכמו שהובא מהגרשז"א בספר
 שש"כ פרק סז הערה קעט).

פסול בערבות להושענות - פסולי ערבות
 הו"ר כדיני פסולי ערבה שבלולב, ולכן
 צריך להקפיד שהערבה תהיה כשרה בשיעור
 ג' טפחים, שלימה ולא קטומה, ולכתחילה
 רובה עם עלים, ולא חשש גזולה, ולא יבשה,
 ולהידור מצוה לקחת ערבות יפות ולחות.

אגידת ההושענות - נוהגים לקשור את
 החמש ערבות ביחד, (משנ"ב סקי"ז
 וכה"ח סקל"ה). לכתחילה יש נוהגים לקשור
 בגבעול ערבה שלא השתמשו בה לנטילת
 לולב. ואם לא יכול לאגוד את הערבות בחוט
 של לולב שלא השתמשו בו לנטילת לולב,
 (דע"ת ס' תרנ"א סק"א ד"ה ויש לעיין, חיים וברכה שם
 סק"ח קנין תורה ח"א סימן ע') אך הרבה נוהגים
 להשתמש בחוט הלולב ואף שהוקצה למצותו

פסקים דיני הושענא רבא והלכות

מנהגי יו"ט בהו"ר - יש שנהגו בהושענא רבא

מנהגי יו"ט. (משנ"ב שם סק"ז). וכן להדליק נרות, [וכמו שכתב בשו"ע (סי' תרס"א ס"א שמרבים בנרות כמו ביו"כ, ובקיצור שו"ע (סי' קלח ס"א) שבשחרית מרבים קצת בנרות כמו ביו"כ, ובערוך השולחן (שם סק"ד) שמדליקים נרות בהקפות].

עשיית סעודה ביום הו"ר - בכל יום מימי

חוה"מ יש חובה לשתות יין לשמחה, ובהו"ר רבים נהגו להוסיף מאכלים נוספים כמו בסעודת יו"ט. (עי' מנורת המאור, ומועד לכל חי, ביאור הגר"א וערוך השולחן סו"ס תרס"ד). ויש מבני אשכנז נהגו לאכול קרעלפאלך. ונהגו לאחל גוט יו"ט (ערוך השולחן (סו"ס תרס"ד).

מלאכה ביום הושענא רבא - מותר לעשות

מלאכה ביום הושענא רבא, אך נהגו שלא לעשות מלאכה עד לאחר התפילה (רמ"א שם) ולכן יש להסיר כסף מהכיס לפני התפילה אך כסף לצדקה מותר לקחת, (בא"ח שם ה"ה, ובספר ארבעת המינים כהלכתם פ"ח הערה 23 בשם הגר"ח"ק, שכל הקפידא שלא לקחת מעות בארנק כיון שנראה דרך מסחר).

אך אם אין לו ערבות אחרות יכול להשתמש בערבות שחבירו חבט בהם, אך בתנאי שנשארו בהם עלי ערבה כדי שתשאר כשרה. (עי' שו"ת זקן אהרן או"ח ח"א סי' ל).

להשתמש בערבות הלולב - לכתחילה אין

להשתמש בערבות שהשתמש בהם ללולב, אך אם אין לו ערבות אחרות יכול להשתמש בהם. (עי' שו"ע שם ס"ו).

חיבוט הערבה לאשה ולקטן - יש שנהגו שאף

אשה וקטן חובטים את הערבה, (נועדי הגר"ח ח"א תשובה תקעא) אך ע"פ הקבלה אשה לא תחבוט. (שו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים סי' יב). ויש שנהגו לחבוט עבור תינוק בן יומו, (ארוחות רבינו ח"ב עמ' כב וכן יאת אבמנהגי וורמישא ובמועדים וזמנים ח"א סי' צ"א, ועי' ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח, ובקרוב עדה שם) אך אין צריך לחבוט עבור עוברים.

אמירת נשמת לאחר התפילה - מנהג בני

ספרד לאחר חביטת הערבה לפתוח את ההיכל ולומר כולם ביחד נשמת כל חי עד ומעולם ועד עולם אתה אל, ולאחר מכן אומרים "הרי אנחנו מקבלים עלינו בלי נדר לומר נשמת כל חי בשנה הבאה בעת הזאת. (נהר מצרים דף מח ע"ב ונתיבי עם ח"א עמ' ח' ושכן מנהג בית אל וכן כתב בכה"ח סי' תרס"ד סקל"ט).